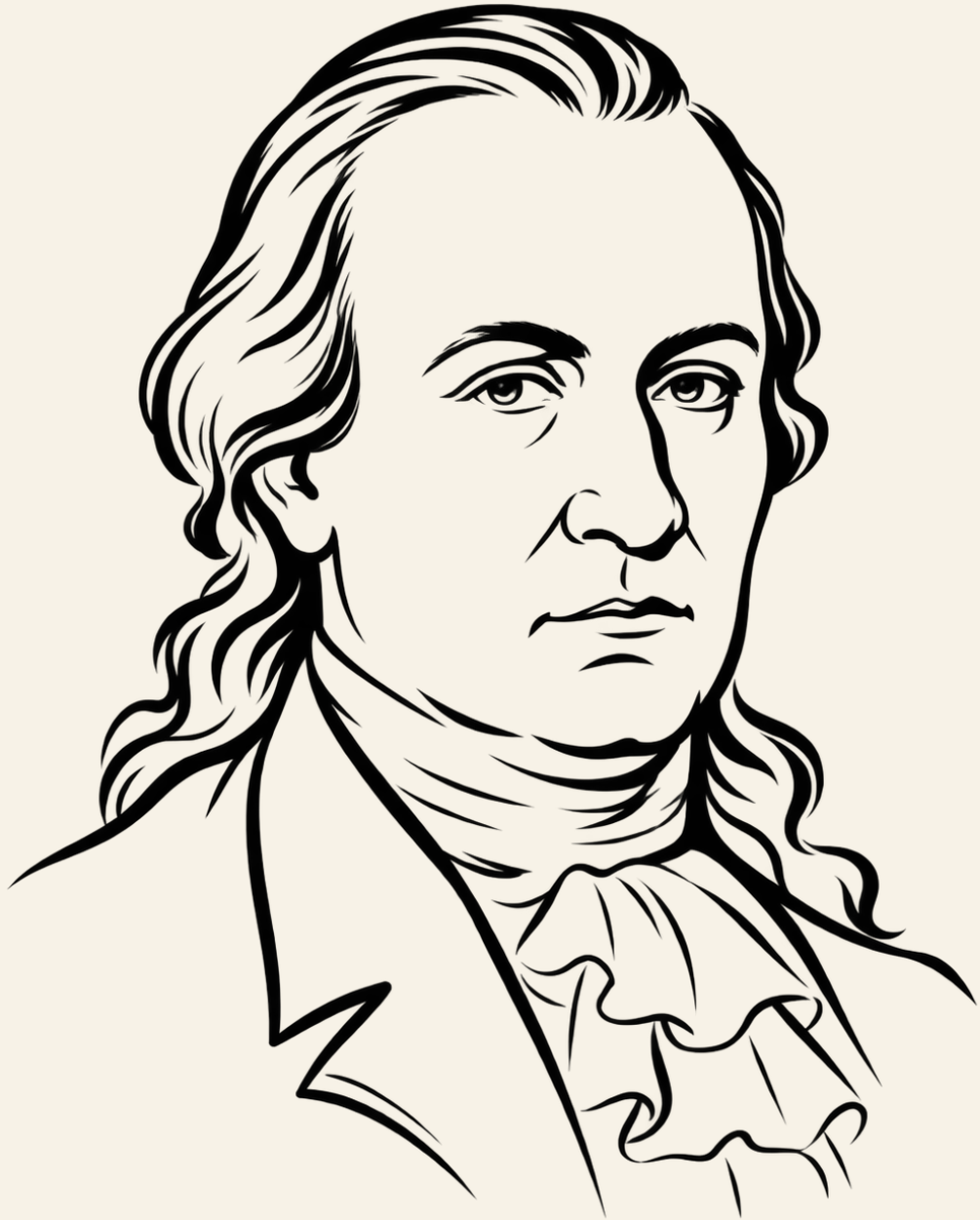

ПРОСВЕТИТЕЉСТВО

и Доситеј Обрадовић

разум • образовање • корисност • слобода мишљења

Просветитељство — епоха разума

Европски духовни и културни покрет XVII и XVIII века

- У средишту је вера у човеков разум, искуство и могућност напретка.
- Знање и образовање треба да буду доступни ширем кругу људи, а не само привилегованима.
- Просветитељи критикују незнање, сујеверје, предрасуде и слепо прихватање ауторитета.
- **Књижевност добија снажну васпитну и друштвену улогу: треба да буде разумљива, корисна и поучна.**
- Идеје просветитељства припремају модерно грађанско друштво и ново схватање школе, науке и јавности.

Човек и сазнање

- разум и критичко мишљење
- искуство и посматрање
- слобода мишљења
- образовање као пут напретка

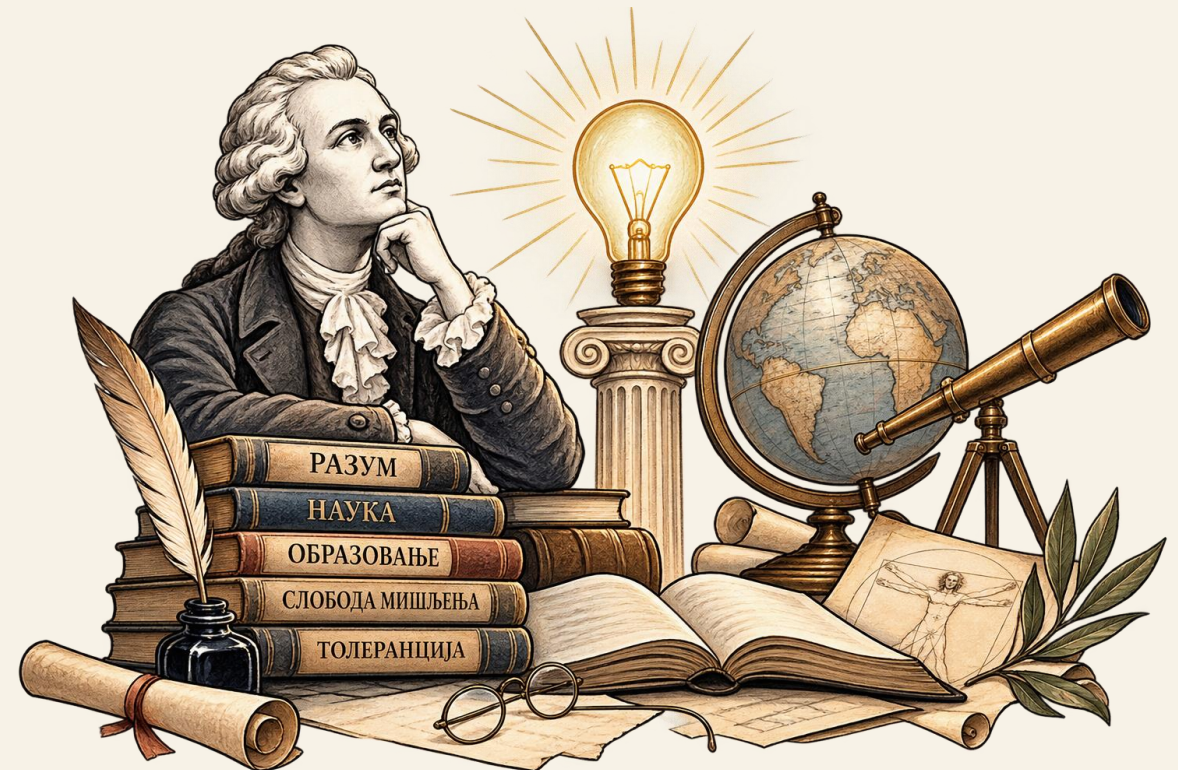
Друштво и култура

- толеранција и верска трпељивост
- корисност знања
- ширење књига и школа
- критика предрасуда и сујеверја

Просветитељство и књижевност

- Писац се обраћа читаоцу као разумном бићу које може да учи, процењује и мења се.
- Чести су есеј, писмо, аутобиографија, путопис, басна, расправа и поучна проза.
- Стил тежи јасноћи и комуникативности, а књижевност се повезује са практичним животом: моралом, васпитањем, школством и друштвеним напретком.

Док се у Европи просветитељске идеје снажно развијају током XVII и нарочито XVIII века, у српској култури оне добијају пунији значај у XVIII и почетком XIX века, у средини која још нема јединствен национални школски систем.

Просветитељство код Срба

Историјски контекст XVIII и почетка XIX века

Просветитељство у Србији означио је прелаз са средњовековне религиозне културе на модерно, грађанско и световно друштво.

Покрет је настао под утицајем европске просвећености, а његов главни циљ био је ослобађање народа од незнања, ширење писмености, развој науке и критичког мишљења.

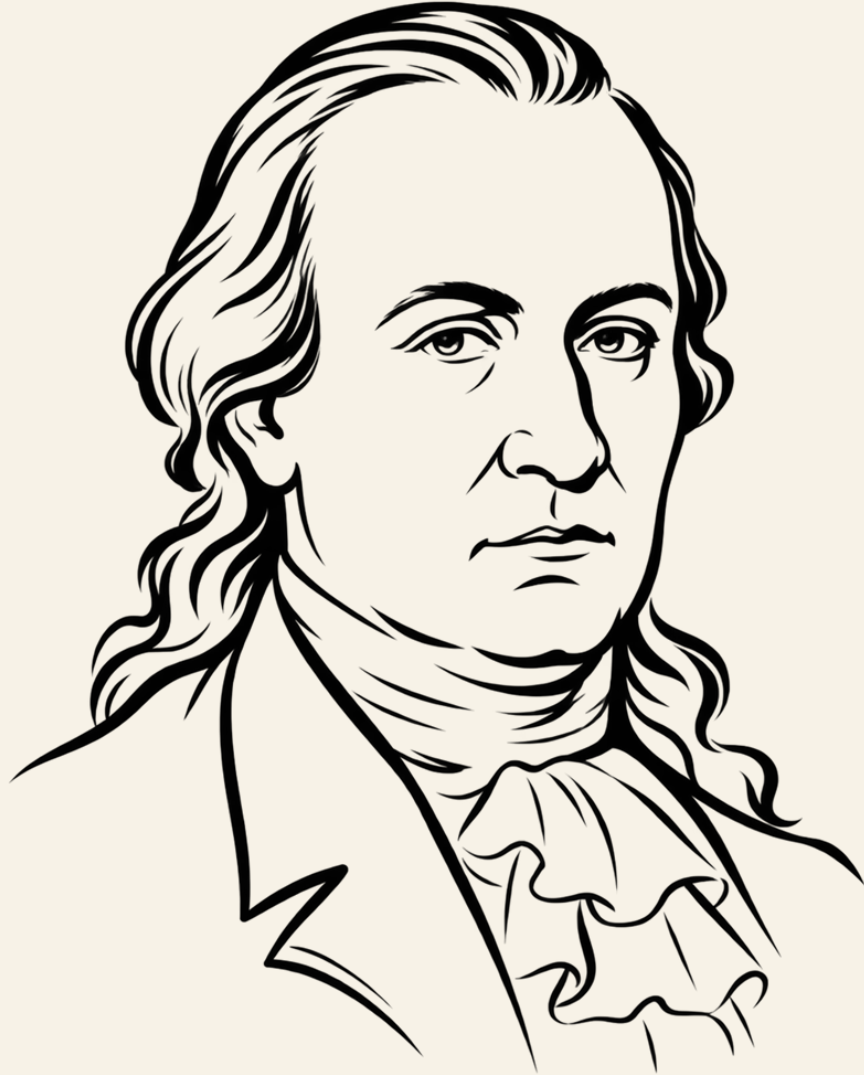
За разлику од западне Европе, српско просветитељство се развијало у специфичним околностима: српски народ је био територијално подељен између Османског царства и Аустријске монархије, због чега је центар културног препорода био међу Србима у Војводини и тадашњој Јужној Угарској.

Главне идеје и одлике:

- **Утилитарност књижевности:** Свако књижевно дело мора да поучава, а не само да забавља.
- **Народни језик:** Захтев да се књиге пишу језиком који разуме обичан народ, а не на архаичном славеносербском.
- **Световно образовање:** Оснивање школа ван црквеног утицаја и школовање и мушке и женске деце.
- **Верска толеранција:** Наглашавање братства међу људима без обзира на верске разлике.

Доситеј Обрадовић — животни пут

Световно име: Димитрије Обрадовић

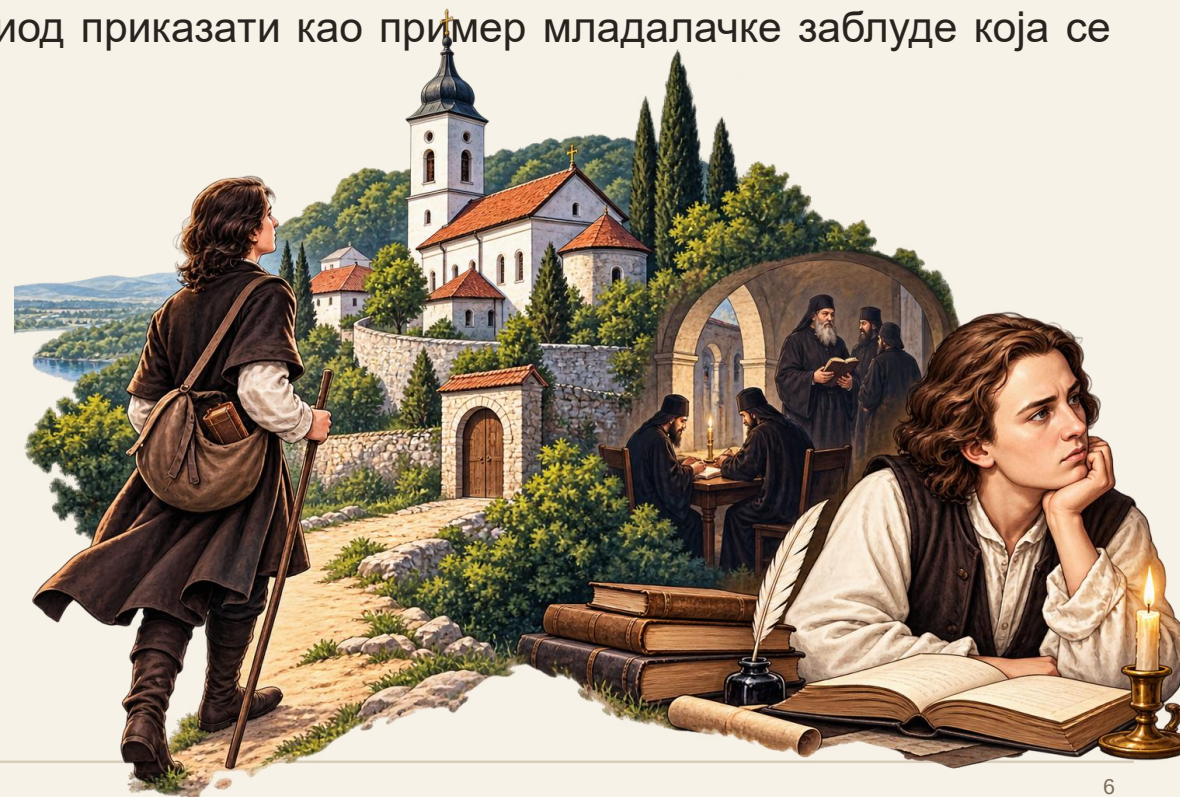

- Рођен је у Чакову у **Банату**; у изворима се срећу 1739. и 1742. година.
- Рано остаје без родитеља и као младић показује снажну жељу за књигом и духовним животом.
- У манастиру **Хопово** прима монашко име Доситеј, али се постепено удаљава од младалачког аскетског идеала.
- Напушта манастир и започиње дуг период учења, подучавања и путовања по Европи.
- Умире у Београду 1811. године.

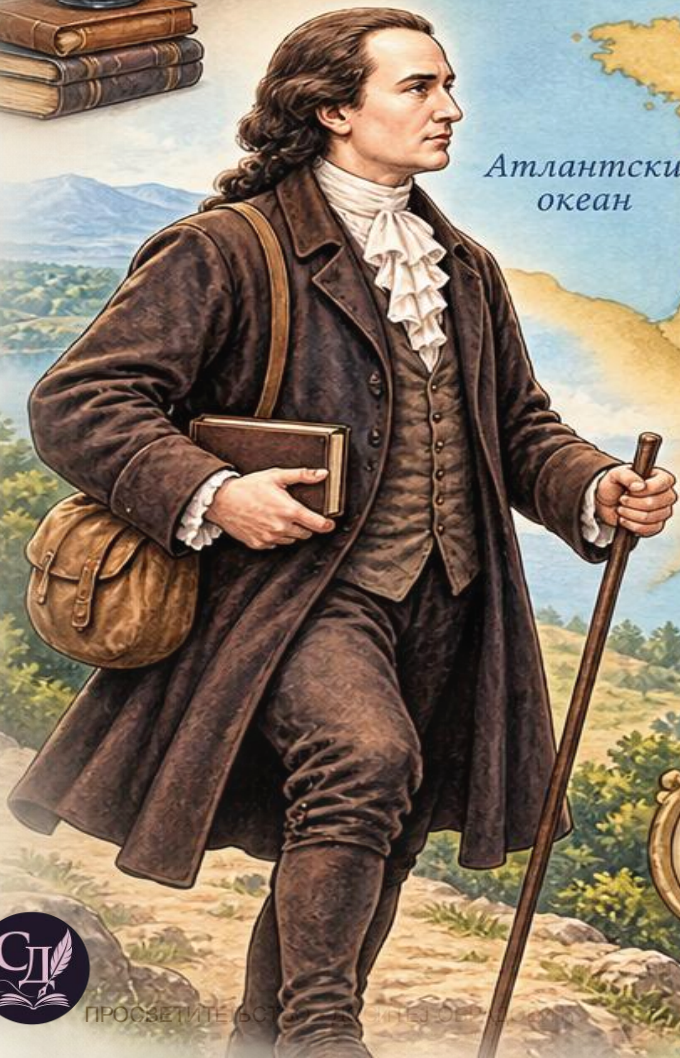
Хопово — од заноса до преиспитивања

- Млади Димитрије одлази у фрушкогорски манастир Хопово са идеалом светачког и пустињачког живота.
- Сусрет са стварношћу манастира подстиче га да разликује живу веру и морал од празног формализма.
- Искуство Хопова постаје важна тачка његовог интелектуалног развоја: од некритичког прихватања прочитаног ка расуђивању.
- Касније ће у „Животу и прикљученијима” управо овај период приказати као пример младалачке заблуде која се превазилази знањем и искуством.

Путовања Доситеја Обрадовића

- главна путовања
- студије и образовање
- повратак и деловање међу Србима

Путовање код Доситеја
није авантура ради авантуре,
већ начин учења, упознавања култура
и стицања искуства.

„Свет је школа,
а живот књига.“
Д. Обрадовић

Од европског ученика до српског просветитеља

У **Бечу** се ближе упознаје са рационалистичким и просветитељским идејама.

У **Халеу** и **Лајпцигу** слуша универзитетска предавања и улази у круг модерне европске културе.

Доситеј Обрадовић је био један од највећих српских полиглота свог времена. Током својих четрдесетогодишњих путовања, он није само учио језике ради споразумевања, већ их је активно проучавао, преводио са њих и користио их за читање научне и филозофске литературе.

Језици које је Доситеј говорио и писао:

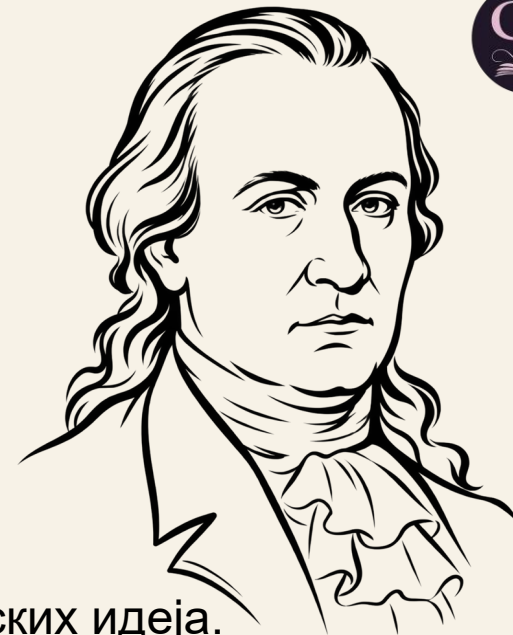
- Класични језици: **старогрчки и латински језик**
- Живи балкански језици: Течно је говорио **новогрчки** (који је усавршио у Смирни), **румунски** (научио у родном Банату) и **албански**.
- Главни европски језици: Говорио је и писао на **немачком, француском, италијанском, руском и енглеском језику**.
- Остали језици: Познавао је **црквенословенски** и основе **неколико других словенских језика**.

Његово широко познавање језика омогућило му је да у Србију донесе кључна дела европске просвећености и рационализма, чиме је поставио темеље модерне српске културе.

Језик — књига мора стићи до читаоца

Доситеј се залаже да се пише језиком који народ разуме. Језик је за њега средство просвећивања: ако читалац не разуме књигу, она не може остварити своју образовну и моралну сврху.

- „Писмо (Љубезном) Харалампију” (1783) — програмски текст просветитељских идеја.
- „Живот и прикљученија” (I део 1783; II део 1788) — аутобиографска проза и духовни развој писца.
- „Совјети здраваго разума” (1784) — поучни и морално-филозофски текстови.
- „Басне” (1788) — басне са наравоученијима, усмерене ка практичној мудрости.
- „Етика или филозофија наравоучителна” (1803) — дело из области моралне филозофије.
- „Пјесна на инсурекцију Србијанов” („Востани Србије”, 1804) — родољубива песма настала у доба Првог српског устанка.

Писмо љубезном Харалампију

Програмски текст српског просветитељства

Написано је 1783. и упућено Харалампију Мамули, Доситејевом пријатељу у Трсту.

Којим поводом је Доситеј писао Харалампију?

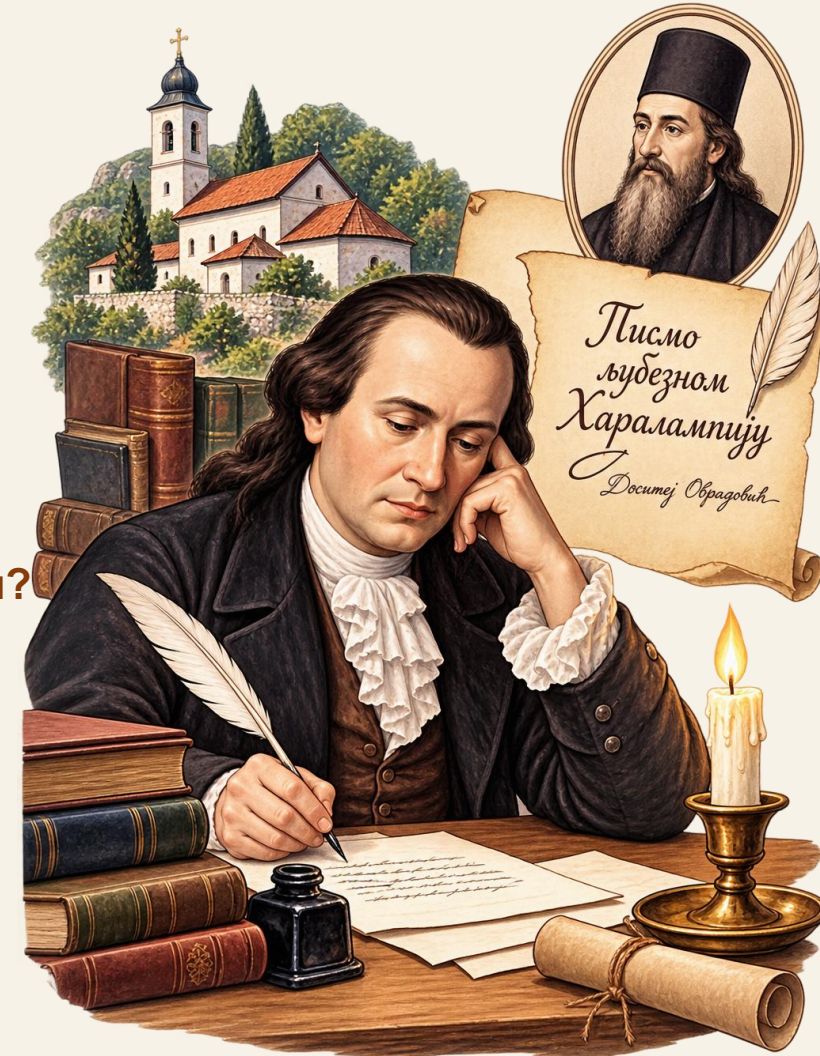
- Повод је најава и прикупљање претплатника за „Совјете здраваго разума”.

Писмо прераста приватну намену и постаје јавни програм, о чему све говори?

- Говори о просвећивању, књизи, језику, вери, разуму и користи.

Која је најважнија идеја овог програма?

- Посебно је важна идеја да књиге треба писати на радним језиком да их разуме широк круг читалаца.

„Лисмо...” — вера, толеранција и кеитичко мишљење

Образложи Доситејеве мисли:

- *По закону и по вери сви би људи могли добри бити.*
- *Зашто је друго Бог дао човеку разум, расуђденије и слободну вољу него да може расудити, распознати и изабрати оно што је боље?*
- Морална вредност човека не своди се на формалну припадност. Доситеј наглашава доброту, правду и међусобну трпељивост.
- Човек не треба слепо да прихвата наслеђена мишљења, обичаје и ауторитете, већ да користи сопствени разум, критички преиспитује и самостално разликује добро од лошег и истинито од погрешног. Разум и слободна воља омогућавају човеку да свесно изабере оно што је боље и да се тако духовно и интелектуално развија.

„Живот и прикљученија”

Аутобиографија као прича о духовном сазревању

- Аутобиографија *Живот и прикљученија* једна је од књига којом почиње српска световна књижевност.
- У њој је српски просветитељ описао детињство, младост и већи део свог живота.
- Најзанимљивије странице Доситејевог житија представља онај део у коме је приказано **дечаково бекство у манастир, покушај да живи по угледу на нестварне јунаке из хришћанских хагиографија и коначан младићев раскид са таквим заблудама.**

Млади Димитрије

- занесен житијима светаца
- жели аскетски живот
- идеализује прочитано
- учење схвата некритички

Зрели Доситеј

- преиспитује сопствене заблуде
- ослања се на разум и искуство
- цени рад, учење и корисност
- пише да би образовао друге

Доситеј и Први српски устанак

- Вест о устанку доживљава као историјску прилику за ослобођење и обнову Србије.
- Песма „Востани Србије” настала је **1804. године** и изражава снажан родољубиви занос.
- Доситеј не остаје само писац: долази у устаничку Србију и укључује се у њен просветни и државни живот.
- Његова идеја слободе није само политичка — ослобођење од незнања сматра неопходним условом трајног напретка.

„Ја сам побегао у моје отечество, па ако оно страда, нека и мене турски коњи прегазе.”

„Востани Србије” — смисао песме

- **Како се песник обраћа Србији?**

Апострофа Србији: песник јој се обраћа као живом бићу које треба да се пробуди и обнови.

- **На који начин охрабрује савременике?**

Прошлост служи као подстицај садашњости — сећање на некадашњу славу треба да охрабри савременике.

- **Какав је тон песме?**

Главни тон је свечан, подстицајан и родољубив.

Песма повезује национално ослобођење са идејом духовног и културног препорода.

- **Објасни Доситејево родољубље?**

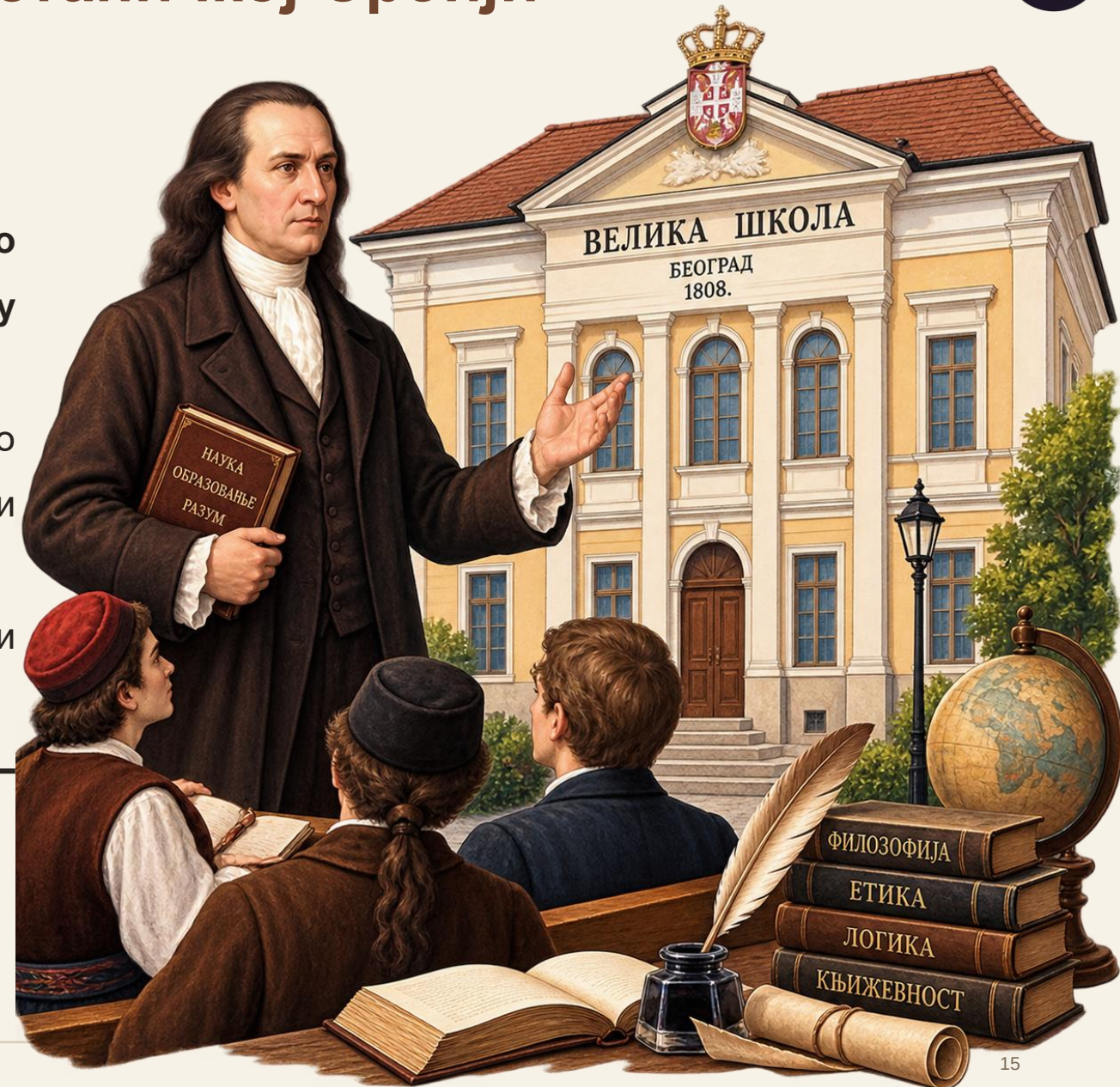
Доситејево родољубље је окренуто будућности: слободи, школи, знању и уређеној држави.

*Востани, Србије!
Давно си заспала,
у мраку лежала;
сада се пробуди
и Србље возбуди!*

Због снажног родољубивог и химничног карактера, „Востани Србије“ више пута је помињана као могућа српска химна, а 1992. године била је међу предлозима за химну Србије (Марш на Дрину и Боже правде)

Велика школа и просвета у устаничкој Србији

- Доситеј је 1808. учествовао у оснивању и свечано отворио Велику школу у Београду, претечу Универзитета у Београду.
- У беседи ученицима наглашава да политичко ослобођење мора пратити ослобађање од „незнања и слепоте ума”.
- Образовани млади људи треба да постану одговорни управитељи, судије и јавни делатници.
- Године 1811. постаје попечитељ просвештенија — први министар просвете у устаничкој Србији.

Доситејев значај

За књижевност

- развија световну прозу
- учвршћује аутобиографско писање
- популарише басну и поучну прозу
- ствара широку читалачку публику

За културу и просвету

- повезује Србију са европским идејама
- залаже се за разумљив језик
- шири идеју школе и јавног образовања
- учествује у изградњи устаничких институција

